

Sosyal Politikalar Kurulu

TÜRKİYE'NİN ENGELLİLER KARNESİ

POLİTİKA NOTU • ARALIK 2020

SAADET

YÖNETİCİ ÖZETİ

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2020 yılında yayınladığı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni'ne göre ulusal engelliler veri tabanında kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.422.159'u erkek, 1.107.542'si kadın olmak üzere toplam 2.529.701'dir. **Türkiye'de engellilerin temel sorunlarını ayrımcılık, istihdam, istihdam sonrası çalışma hayatına intibak, eğitim, çevresel sorunlar ve bakıma muhtaçlık gibi başlıklar altında gruplamak mümkündür.**

Engellilerin istihdam ilgili sorunları; meslek seçme ve bu konuda yetiştirilme konusundaki engeller, farklı istihdam politikalarının olmayıp yalnızca kota usulü ve bu kotaya uymayanlara ceza yöntemiyle yaklaşılması, çalışan engellilerin işe alımlarında rasyonel olmayan kriterler, yeterliliğine bakılmaksızın engellilerin düşük profilli işlere layık görülmesi, çalışan engellilerin iş yerinde ayrımcılığa maruz kalmaları, olumsuz işveren ve meslektaş tutumları vb. şeklinde sıralanabilir. Bu bağlamda kamu kurum ve kuruluşlarının yanında özel sektöre ait işletmelerde de İnsan Kaynakları Yönetim anlayışının engelli dostu olmaktan uzak bir konumda olduğu sorunu/gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Çevresel sorunlar ise; fiziksel ve sosyal şart-

ların yetersizliği engele dönüştürmesi, günlük yaşamlarını kolaylaştıracak araç-gereç ve cihazların temininde karşılaşılan güçlükler, toplumun engelli acizdir anlayışı vb. şeklinde sıralanabilir.

Engellilerin eğitimle ilgili sorunları; yine mesleki ve özel eğitim olanaklarından yeterince yararlanamama, akranlarınca veya öğretmenlerince yeterince kabul görmeme, sosyalleşme imkânlarının az olması, uygun eğitim ortamlarına, programlarına, yardımcı teknolojilere, materyallere ve nitelikli öğretmenlere sahip olamama, tanılama ve yerleştirme süreçlerindeki sınırlılıklar vb. şeklinde sıralanabilir.

Ulaşım, iletişim, eğitim, istihdam gibi birçok konuda engellileri geri plana iten bir toplum yapısında engelli bireylerin eşit ve bağımsız fertler olarak yaşayabildiğini söylemek de halen kolay görünmemektedir. Hükümet programları, kalkınma planları, milli eğitim ve özürlüler şuraları vb. alanlarda alınan kararlar planlı bir şekilde ve ivedilikle uygulanmalıdır. Tüm toplumsal kurumlar engellilik gerçeği ile yüzleşmeli, bunun için sağlık, eğitim, ulaştırma, ekonomi gibi konularda etkin olan bakanlıklar, yerel yönetimler ve STK'ların faaliyetleri arttırılmalıdır.

1. ENGELLİLİK VE İSTATİSTİK VERİLER

Bu raporun amacı Türkiye’de engelli bireylerin durumları, yasal hakları ve sorunlarına ilişkin güncel tespit ve önerilerde bulunmaktır. Engelliler her toplumda ve çeşitli toplumsal tabakalarda yer almakla birlikte benzer yaşamsal sorunları olan bir toplumsal grup olarak kabul edilebilir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre ülkeler bazında ortalama engelli oranı %10 olarak belirlenmiştir. Bu oran gelişmekte olan ülkelerde ise %12 civarındadır. Buna göre dünyada yaklaşık 700 milyon engelli bulunmaktadır. Böyle büyük bir grubun ortaya çıkardığı engellilik durumu toplumsal yaşam içerisinde toplumsal bir olgu olarak ele alınması gereken bir içeriğe sahiptir.¹ Bu sebeple engellilerin toplumsal konumlarının, daha doğrusu engellilerin toplumla ilişkilerinin hukuki, ekonomik, sosyo-kültürel, politik ve sosyolojik bir gözle irdelenmesi önem arz etmektedir.

1.1. Engelliğin Kavramsal Açıklaması ve Bazı Tanımlar

En genel tanımıyla **engellilik**; duyu organlarının zedelenmeye bağlı olarak işlevlerinde gözlenen kayıpların ortaya çıkardığı yetersizlikten etkilenme nedeniyle bireyin çevreyle etkileşimde karşılaştığı problem durumudur.² Bu kapsamda zedelenme bireyin, doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası oluşan çeşitli etmenlerle, organlarının işlevlerini yerine getirmede ve görevlerini yapmada etkili olan zorlanım durumunu; yetersizlik ise zihinsel, fiziksel, davranışsal ya da duyu organlarının zedelenmeye bağlı olarak tüm ya da kısmen işlevlerinde gözlenen kayıpların ortaya çıkardığı durumu ifade etmektedir.³ Örnek verilecek olursa bir kişinin kaza geçirmesi sonrasında omurgasının zarar görmesi zedelenme, bu zedelenmeye bağlı olarak yürüyememesi ise bedensel

yetersizlik durumudur. Fakat bir kişinin engelli olarak kabul edilebilmesi için çevresel faktörlerin ve toplumsal algının yetersizliğe karşı ortaya bir engel koyması gerekmektedir. Örneğin bedensel yetersizliği olan bir çocuk spor ve oyun alanında sorun yaşarken, sınıfında hiçbir sorunla karşılaşmayabilir. Daha net bir şekilde açıklamak gerekirse binaların girişleri, tuvaletler, sınıf ortamı gibi yerler tekerlekli sandalye kullanan bir vatandaşın rahatça dolaşabileceği donanımlardan yoksunsa ve bu kişinin yapmak istediği bütün işlerin çevresinde bunu zorlaştıran engeller varsa o kişi engellidir.

Engellilik kavramı son dönemde daha sık tercih edilen bir kavram olmasına rağmen toplumda yetersizlikten etkilenmiş bireyleri tanımlamak amacıyla çok çeşitli kavramların (sakat, özürlü vb.) kullanıldığı görülmektedir. Özür ve yetersizlik gibi kavramların bireyleri etiketlediğini ve bireyin içsel ve fiziksel durumu üzerinden gelişen kavramlar olduğunu söylemek mümkündür. Ancak engel kavramı, bireyin özür veya yetersizliğinden değil de çevresel faktörlerin ve toplumsal algının etkisinden bahsetmesi açısından dışsal bir içeriğe sahiptir.⁴ Sosyal modele göre engellilik; toplumdaki kısıtlayıcı, damgalayıcı, ayrımcı ve engelleyici tutumlar sonucu ortaya çıkar. Daha açık ifade etmek gerekirse **yetersizlikleri nedeniyle bireyler toplumsal yaşama ve aktivitelere katılamaz ya da sınırlı erişirse, toplumun diğer üyeleri tarafından göz ardı edilmek yetersizliği engele dönüştürür.** Örneğin tekerlekli sandalye kullanan bir bireyin diğer insanlar gibi okula, bankaya ya da sinemaya gidememesi onun değil toplumun bir engelidir. Ya da görme engelli bir bireyin evine giderken kaldırıma araç park edilmesi onun için somut bir engeldir.

Modern yaklaşım engelliliği sosyal bağlamda ele almaktadır. Hatta engellilik kavramı yeri-

¹ Mahmut Çitil, Yasalar ve Özel Eğitim, Vize Yayıncılık, Ankara, 2012, s.3.

² Mahmut Çitil, Türkiye’de Özel Eğitim: Tarihsel, Politik ve Yasal Gelişmeler. 2017a, s.26.

³ Ayşegül Ataman, Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Ankara: Gündüz Yay. 2003 s.15.

⁴ İsmail Doğan ve Mahmut Çitil, Engelli Çocuk ve Ergenlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım. A. Kulaksızoğlu (Haz.), Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı içinde, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s.31.

ne "özel gereksinimli" kavramı tercih edilme-ye başlanmıştır. Ancak medikal yaklaşımdan miras kalan bazı kavramlar da güncelliğini sürdürmektedir. Engel türleri denilince bu yaklaşımın açıklamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin ABD'de kısa adı İDEA olan yasada 16 farklı yetersizlik türü belirlenmiştir. Prof. Dr. Ayşegül Ataman ise engel türlerini rastlanma sıklığına göre sınıflandırmıştır. Buna göre görme, işitme, ortopedik yetersizliği olan ve otizmlili bireyler rastlanma sıklığı düşük; gelişimi tehlike altında, duygu-davranış bozukluğu, iletişim yetersizliği, zihinsel yetersizlik ve öğrenme güçlüğü olan bireyler ise rastlanma sıklığı yüksek bireyler kategorisi içindedir.⁵

1.2. Engelliler Hakkında Temel İstatistikler

Türkiye'de engellilerin yaygınlığı konusunda ilk ve en kapsamlı çalışma 2002 yılında yapılmış-

tır. Bu araştırmaya göre nüfusumuzun %12,5'i engelli (o zamanki adıyla- özürlü) olarak kabul edilmiştir. Bu da ülkemizde yaklaşık 10 milyon engelli vatandaş olduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu rakamın oldukça yüksek olduğunu ve bir miktar şüphe ile karşılanması gerektiğini söylemek mümkündür. Araştırma bulguları incelendiğinde bu oranın büyük çoğunluğunun süregelen hastalığa sahip bireyler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim güncel verilerle karşılaştırıldığı zaman engellilere ilişkin mevcut rakamların 2002 yılında gerçekleştirilen araştırma sonuçları ile örtüşmediği görülmektedir.

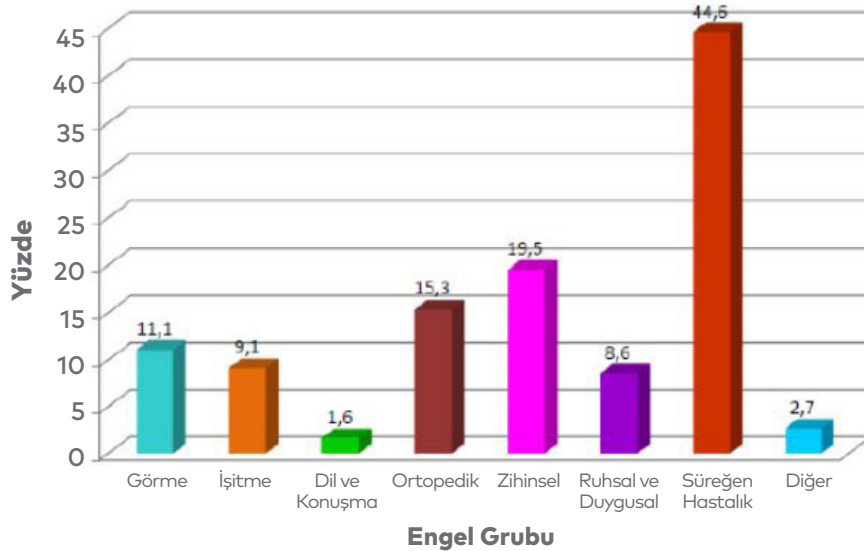
1.2.1. Engelliler Hakkında Genel İstatistikler

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2020 yılında yayınladığı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni'ne göre ulusal engelliler veri tabanında kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.422.159'u erkek, 1.107.542'si kadın olmak üzere 2.529.701'dir.

Tablo-1. Veri tabanında kayıtlı ve hayatta olan engellilerin engel gruplarına göre dağılımları⁶

Engel Grubu	Kişi Sayısı
Süregelen Hastalık	1.130.311
Zihinsel	494.357
Ortopedik	388.081
Görme	280.872
İşitme	231.323
Ruhsal ve Duygusal	217.519
Dil ve Konuşma	41.372
Diğer	67.224

Şekil 1. Veri sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engellilerin engel gruplarına göre dağılımları

⁵Atamanage, 2003 s.15

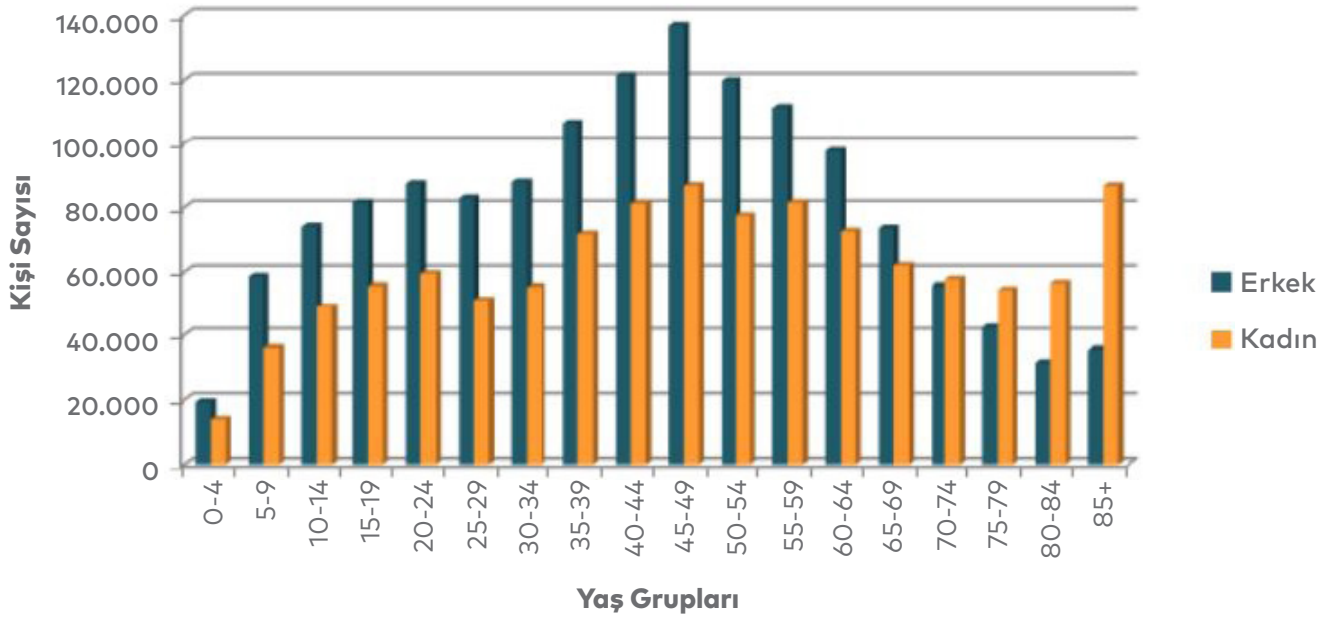
⁶Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (2020-Mayıs)

Tablo 2. Veri tabanında kayıtlı ve hayatta olan engellilerin yaş grubu ve cinsiyete göre dağılımları

Yaş Grupları	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	19.246	14.014	33.260
5-9	58.509	35.938	94.447
10-14	74.259	48.663	122.922
15-19	81.467	55.598	137.065
20-24	87.100	59.429	146.529
25-29	82.904	51.119	134.023
30-34	87.657	55.311	142.968
35-39	106.292	71.730	178.022
40-44	121.343	81.117	202.460
45-49	136.586	86.515	223.101
50-54	119.701	77.192	196.893
55-59	111.423	81.421	192.844
60-64	97.418	72.584	170.002
65-69	73.591	62.077	135.668
70-74	55.511	57.652	113.163
75-79	42.447	54.448	96.895
80-84	31.301	56.336	87.637
85+	35.404	86.398	121.802

Şekil 2. Veri tabanında kayıtlı ve hayatta olan engellilerin yaş grubu ve cinsiyete göre dağılımları

Resmi kayıtlar incelendiğinde yukarıda bahsi geçen engel türlerinin birçoğu hakkında net bir rakam elde edilemediği görülmektedir. Yukarıdaki tablolarda sunulan veriler Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamamaktadır. Örneğin otizmli bireylerin sayısı hakkında resmi bir ista-

tistik bulunmamaktadır. "Türkiye'de 10 milyon engelli, 2 milyon otizmli birey var" gibi ifadelerin kamusal hizmetlere bir faydası bulunmamaktadır. Bu nedenle rakamlarla ya da oranlarla bir önem yarışına girilmemesi engellilik konusunun bir bütün içinde toplumsal bir olgu olarak ele alınması çok daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

1.2.2. Engellilerin İstihdamıyla İlgili İstatistikler

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ne göre; **engelli bireyler herkesle aynı hak ve özgürlüklere sahiptir. Bu hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanılması için alınması gereken tüm önlemler devletlerin insan hakları yükümlülüklerindendir.** Taraf devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Bu hak, engellilerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir.⁷

İşgücüne katılma oranı, aktif nüfusun kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranı olarak tanımlanmaktadır. Bu oranın yüksek olması, çalışma yaşında olan kadın ve erkeklerin çalışma hayatına dâhil olma noktasında istekli olduklarını gösterir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Aralık 2019 verilerine göre ülkemizde işgücüne katılma oranı erkeklerde %72,0, kadınlarda %34,4, toplamda ise %53,0'dur. 2011 yılında gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması'na göre en az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı ise erkeklerde %35,4, kadınlarda %12,5, toplamda ise %22,1'dir.

Ülkemizde engelli vatandaşlar kamu ya da özel sektörde çalışabilmektedirler. 4857 sayılı İş Kanununun 30 uncu maddesi kapsamında; işverenler, eli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları

özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli; kamu

işyerlerinde ise yüzde dört engelli bireyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Buna göre 2020 yılı Ocak sonu itibariyle bu sayı kamuda 1.273, özel sektörde ise 16.464'tür.

Engelli çalıştırmakla yükümlü olan işyerlerinde çalıştırılması gereken engelli birey sayısı 2020 yılı ocak sonu itibariyle kamuda 16.597*, özel sektörde ise 101.544* (*50 kişiden fazla ve az çalışanı olan işyerlerinde çalışan engelli sayısı toplamı.) 2020 yılı Ocak sonu itibariyle kota açığı kamuda 3.836, özel sektörde ise 14.896'dır. Çalıştırmakla yükümlü olduğu kotanın üzerinde engelli işçi çalıştıran 25 işyerlerinde çalışan engelli sayısı 2020 yılı Ocak sonu itibariyle kamuda 3.191, özel sektörde ise 7.291'dir. Bu işçilerin hangi sektörlerde ve hangi pozisyonlarda çalıştıklarına dair resmi bir istatistiğe ulaşılamamıştır.

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 53 üncü maddesine göre kamu kurum ve kuruluşları % 3 oranında⁸ engelli çalıştırmak zorundadır. 2019 yılı itibariyle ülkemizdeki engelli memur sayısı 55.196'dır.

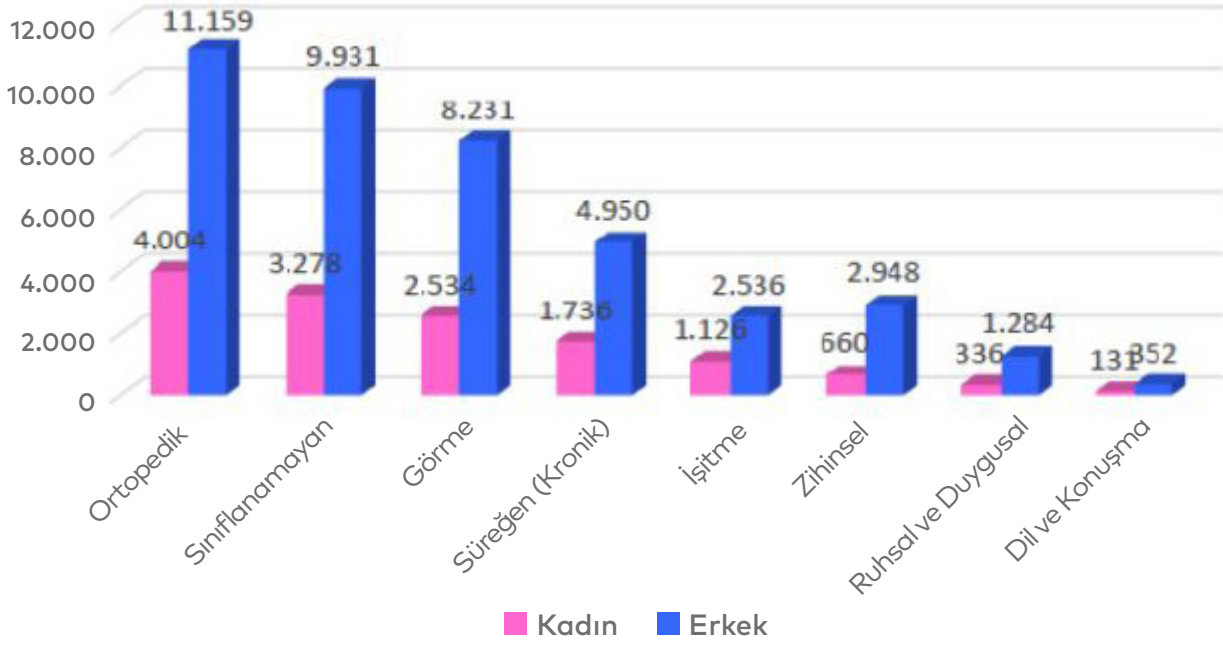
Tablo-3. Engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde işçi olarak çalışan engelli birey sayısının dağılımı (2020 Ocak)

Çalıştırmakla Yükümlü Olunan Engelli Birey Sayısı		Çalışan Engelli Birey Sayısı			
Kamu	Özel	Kamu		Özel	
16.197	102.109	50+ işyerinde çalışan: 15.552	50- işyerinde çalışan: 1.045	50+ işyerinde çalışan: 94.504	50- işyerinde çalışan: 7.040

⁷Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (2020-Mayıs)

⁸Devlet Memurları Kanunu'nda bu oran %3 iken, İş Kanunu'nda engelli istihdam oranı %4 olarak belirlenmiştir. Kamuda işçi ve memur olarak iki farklı kadro olduğundan bu oranlar farklılık göstermektedir.

Şekil 3. Engelli memurların engel grupları ve cinsiyete göre dağılımı, Kasım 2019

Engellilerin istihdamı ile ilgili istatistikler genel olarak değerlendirilirse kamu ve özel sektörde (işçi ya da memur) çalışan engelli sayısının yaklaşık 160 bin olduğu anlaşılmaktadır. Resmi istatistikler incelendiğinde 20-64 yaş aralığında 1.586.842 engelli vatandaşımız olduğu görülecektir. Bu rakamla çalışan engelli sayısı kıyaslandığında çalışma çağındaki olan engelli vatandaşlarımızın yalnızca %10'u iş hayatında yer almaktadır.

2018-2019 öğretim yılı dikkate alındığında özel gereksinimli öğrencilerin %74,1'i kaynaştırma eğitiminde, %12,4'ü özel eğitim sınıflarında ve %13,5'i ise özel eğitim okullarında bulunmaktadır. 2018-2019 öğretim yılında 398.815 özel gereksinimli öğrenci örgün eğitimden yararlanmıştır. Yaygın eğitim kapsamında ise özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde öğrenim gören 415.785 öğrenci bulunmaktadır.

1.2.3. Engellilerin Eğitimleriyle İlgili İstatistikler

Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre; özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma sınıflarında öğrenim gören öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo-4. Özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrencilerin bazı yıllara göre dağılımı

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı			
			Özel Eğitim Okullarında	Özel Eğitim Sınıflarında	Kaynaştırma Eğitiminde	Toplam
2018-2019	1.489	14.043	53.814	49.304	295.697	398.815
2010-2011	753	6.843	40.189	18.576	93.000	151.765
2001-2002	342	2.834	17.320	6.912	29.074	53.306

1.2.4. Engellilerin Aldıkları Sosyal Yardımlarla İlgili İstatistikler

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nden alınan verilere göre 2022 sayılı Kanun kapsamında maaş alan engelli birey sayılarının dağılımı tablo 5'te sunulmuştur.

%70 ve üzeri engel oranı olup engelli maaşı alan kişi sayısı 2019 yılı sonunda 287.820'ye ulaşmıştır. % 40-% 69 arasında engel oranı olup engelli maaşı alan kişi sayısı 2019 yılı sonunda yaklaşık 352.125 olmuştur. Engelli yakını aylığı alan kişi sayısı 2019 yılı sonunda 96.21 olmuştur.

Burada bahsi geçen yardımların yanı sıra 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun Ek 7 nci maddesine göre evde bakımdan yararlanan engelli vatandaşlarımız bulunmaktadır. 2019 yılında 535.835 engelli vatandaşımız evde bakım imkânından yararlandırılmıştır. Bazı vatandaşlarımız ise resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kuruma bakım hizmeti almaktadırlar. 2020 yılı nisan ayı itibarıyla ülkemizde 104 Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi, 152 Umut Evi ve 123 Gündüz Merkezi bulunmaktadır. Resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım hizmetinden yararlanan engelli sayısı ise 769'u gündüzlülü, 7.295'i yatılı olmak üzere yaklaşık 8 bin kişidir. Ülkemizdeki özel bakım merkezi sayısı ise 2020 yılı itibarıyla 267 olup buralarda bakılan engelli sayısı 19.931'dir. Türkiye Cumhuriyeti engelli vatandaşlara birçok alanda destek sunmaktadır. Ancak bunlarla ilgili ayrıntılı istatistiklere ulaşılamamıştır.

1.2.5. Engelliler ve Spor

Türkiye'de engelliler Görme Engelliler Spor Federasyonu, İşitme Engelliler Spor Federasyonu, Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu ve Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu aracılığıyla farklı branşlarda faaliyet gösterip, lisans sahibi olarak ulusal ve uluslararası müsabakalarda yer alabilmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2019 verilerine göre Türkiye'de 4 ayrı federasyon bünyesinde toplam 43 bin 858 lisanslı engelli sporcu bulunmaktadır⁹. Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu 24, Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu 14, Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu 19 ve Türkiye Görme Engelliler Spor Federasyonu ise 8 branşta engellileri sporla buluşturmaktadır. Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü istatistiklerine göre 2004-2016 yılları arasında Paralimpik oyunlarda 6 altın, 6 gümüş ve 11 bronz madalya kazanılmıştır¹⁰.

1.3. Engelliler Hakkında Ulusal ve Uluslararası Mevzuat

Hukuk kuralları, toplumda barışı, güvenliği, eşitliği, özgürlüğü ve adaleti sağlar. Günümüzdeki tüm olumlu gelişmelere karşın engelli bireylerin toplumda eşit ve özgür bireyler olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Ulaşım, iletişim, eğitim, istihdam gibi birçok konuda engellileri geri plana iten bir toplum yapısında engelli bireylerin eşit ve bağımsız fertler olabilmeleri kolay değildir. Bunu sağlamak için engellileri dikkate alan bazı düzenlemeler gerekmektedir.

Tablo-5. Engelli maaşı alan engelli bireylerin ve ayrılan kaynak miktarının dağılımı (2019)

Bakıma Muhtaç Engelli (%70 ve Üzeri)		Engelli (%40-%69)		Engelli Yakını Aylığı (18 Yaş Altı)		Silikozis	
Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)	Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)	Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)	Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)
287.820	2.287	352.125	1.855	96.210	471	164	2.474

⁹ <https://www.trthaber.com/haber/spor/spora-engel-yok-444123.html>

¹⁰ <https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/2638/162/paralimpik-oyunlarda-bronz-madalya-kazanan-sporcular.aspx>

Bu düzenlemeler yapılırken de pozitif ayrımcılık ve sosyal adalet kavramlarına riayet edilmesinde fayda bulunmaktadır. Sosyal adalet toplumsal yaşama katkı yapma imkânı sınırlı olan zayıf durumdaki kişilerin, sosyal refahın paylaşılmasında gözetilmelerini gerektirmektedir. Bu kapsamda engellilere yönelik hizmet ve yardımlar sosyal adaletin gereğidir.¹¹ Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta Birleşmiş Milletler olmak üzere engellilere yönelik önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda taraf devletler kendi ulusal mevzuatlarında da engellilere yönelik düzenlemeler yapmışlardır.

1.3.1. Engellilerle İlgili Ulusal Düzenlemeler

Cumhuriyetin ilanından 1950'li yıllara kadar engellilerle ilgili sınırlı düzeyde bir yasal gelişme olduğu ve devletin engellilerle ilgili bir politikasının olmadığı söylenebilir. Aşağıda bulunan tablo 6'da Türkiye tarafından gerçekleştirilen bazı önemli yasal düzenlemeler sunulmuştur.

Tablo-6. Türkiye Tarafından Gerçekleştirilen Bazı Önemli Yasal Düzenlemeler

Yasal Düzenleme	Tarih	Konu
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olan İzmir'deki Sağır-Dilsiz ve Körler Okulu'nun Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesini düzenleyen 5822 sayılı Kanun	1951	Bu Kanun ile özel gereksinimli bireyleri yetiştirme işinin bir sağlık hizmeti olarak algılanmasından vazgeçilmiştir. Ayrıca farklı engel türlerindeki öğrencilerin aynı eğitim kurumunda öğrenim görmeleri uygulamasına son verilmiştir.
Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun	1957	Bu kanunla 1949 yılında çıkarılan 5387 sayılı kanunun aksaklıklarının giderilmesi amaçlanmıştır
222 Numaralı İlköğretim ve Eğitim Kanunu	1961	Kanunun 12 Maddesine göre <i>"mecburi ilköğretim çağındaki bulundukları halde zihnen, beden, ruhen ve sosyal bakımdan özürli olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır"</i> denilerek Türk Milli Eğitim sistemi içerisinde özel eğitimin resmen devlet tarafından kabul edildiği ve özel eğitim hizmetlerinin devlet tarafından yürütüldüğü vurgulanmıştır.
1961 Anayasası	1961	50 madde <i>"Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır."</i> hükümleri yer almaktadır. Böylece engellilerin eğitimi anayasal güvenceye alınmıştır.
Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Yönetmeliği	1962 1967 1968 1975	Yönetmelikte özel eğitime muhtaç çocukların tanımları, sınıflandırılmaları, engel grupları ve bunların oranları, özel eğitimin amaçları ve özel eğitim kurumları personellerinin görevleri belirtilmiştir.
Gümrük Kanunu	1972	Özel gereksinimli bireyler tarafından kullanılacak makine, teçhizat, teşhis ve tedavide kullanılacak ilaçlardan gümrük vergisi alınmayacağı yasal olarak hükme bağlanmıştır.
1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu	1973	8 maddede <i>"... Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır"</i> hükmü getirilmiştir.

¹¹ Mahmut Çitil & Kürşat Üçüncü, Türkiye'de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku'nun Durumu. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 2018, 35(233-278).

1982 Anayasası	1982	42 maddede "... Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.... " denilmiş, bu madde ile özel gereksinimli vatandaşlarımızın eğitimle ilgili hakları 1961 Anayasası'nda olduğu gibi korunmuştur.
2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu	1983	Özel eğitimle ilgili doğrudan çıkarılan ilk ve en kapsamlı kanun
3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu	1986	Kanun'un 39 maddesi ile " Bakanlık, özel eğitime muhtaç kişilere iş hayatında geçerliliği olan görevlere hazırlayıcı özel meslek kursları düzenler. Kursların düzenlenmesinde ve uygulanmasında bu kişilerin ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri dikkate alınır " hükümleri getirilmiştir.
573 sayılı KHK	1997	2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu'nun yerine geçmiştir.
Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği	2000 2006	573 sayılı KHK'ya göre hazırlanmış kapsamlı yönetmeliktir.
Türk Medenî Kanunu	2001	340 Maddesinde "Ana ve baba, çocuğu olanaklarına göre eğitirler ve onun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâkî ve toplumsal gelişimini sağlar ve korurlar. Ana ve baba çocuğa, özellikle bedensel ve zihinsel özüllü olanlara, yetenek ve eğilimlerine uygun düşecek ölçüde, genel ve meslekî bir eğitim sağlarlar" hükmü getirilmiştir.
5378 sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	2005	Engelliler ile ilgili birçok düzenlemeyi içeren doğrudan engelliler için çıkarılmış ilk kanundur.

Tabloda da görüldüğü üzere özellikle 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de engelli bireylerle ilgili birçok yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir.¹² Genel olarak bakıldığında da Türk hukuk sisteminde

engelli hakları ve devletin bu alandaki yükümlülükleri çeşitli yasa, kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik, genelge, yönerge, talimat gibi belgelere dağınık bir biçimde serpiştirilmiştir.¹³

¹² Burada ele alınanların dışında tarihsel süreç içerisinde engellilerle ilgili birçok düzenleme yapılmıştır. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 854 sayılı Deniz İş Kanunu, 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu, 1475 sayılı İş Kanunu, 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (BAĞ-KUR) Kanunu, 1512 sayılı Noterlik Kanunu, 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun, 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, 4857 sayılı İş Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu, 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu vb. birçok kanunda engelliler ile ilgili hükümler olduğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Fatih Uşan, İş Hukukunda Sakat İstihdamı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 1997; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Özüllüler Kanunu ve İlgili Mevzuat –PDF kitap

¹³ Selda Çağlar, Tanım – Sınıflama ve Modellerin Engelli Çocukların Kamusal Hakları Üzerine Etkisi, Adnan Kulaksızoğlu (Haz.) Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı içinde(s.45-67), Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 48

Fakat engellilerle ilgili hükümler içeren doğrudan yasal düzenlemeler de bulunmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde engellilerle ilgili hizmetlerinin başlıca yasal dayanakları 1982 Anayasası, 1997 yılında yürürlüğe giren 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2000 yılında yürürlüğe giren Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 Sayılı Engelliler Kanunu'dur. Bu nedenle bu düzenlemelerin ayrıca ele alınmalarında fayda bulunmaktadır.

12 Eylül 1980 günü yapılan askeri darbeden sonra 1982 Anayasası 09.11.1982 tarih ve 17863 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 1982 Anayasasında 50. maddesinde **"Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar..."** hükmünde yer alan **"bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar"** ibaresiyle doğrudan doğruya engelli bireylere gönderme yapılmıştır. Ayrıca madde 60'ta **"Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar"** hükmü ile açıkça belirtilmesi de engelli bireylerin de sosyal güvenlik hakları güvence altına alınmıştır. 1982 Anayasası'nın üçüncü bölümünde bulunan eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevleri kısmında geçen 42. maddede **"... Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılabacak tedbirleri alır..."** denilmiş, bu madde ile özel gereksinimli vatandaşlarımızı-

zın eğitimle ilgili hakları da, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi korunmuştur. 1982 Anayasasının 61. maddesi de önceki Anayasadan farklı olarak **"... Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur"** denilerek, engelli ve korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılmaları için devletin gerekli tedbirleri alacağı belirtilmiştir. 1982 Anayasasının bu maddeleri açıkça göstermektedir ki engelli bireyler için devletin, sosyal, hukuki ve eğitimsel tedbirler alması gerekmektedir. 1982 yılından sonra Anayasa'nın birçok maddesinde değişiklik yapılmış olmasına rağmen engellilerle ilgili hükümler işlerliğini sürdürmüştür. Ancak 2010 yılındaki referandumun ardından Anayasanın Kanun Önünde Eşitlik ile ilgili 10. maddesine ek bir düzenleme getirilmiştir. Bu maddede **"çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz"** denilerek engelli bireyler için yapılan pozitif ayrımcılık, anayasal bir temele oturtulmuştur.

30 Mayıs 1997 tarihinde kabul edilen 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) 06.06.1997 tarih ve 23011 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁴ Bu KHK, özel gereksinimli bireylere sunulacak eğitim hizmetlerini yasal çerçeve içine almıştır.¹⁵ 573 Sayılı KHK'nin -Birinci Kısım- genel hü-

¹⁴ 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname için TBMM'ye gönderilen (B02.0.KKG/101- 1/392/2220 sayılı) resmi yazıda genel gerekçe olarak; Alınan bütün tedbirlere rağmen, diğer bireyler ile aynı eğitim imkânlarından faydalanılacak özelliklere sahip olmayan bireylerin eğitimi, ayrı düzenlemeler gerektirmektedir. Nüfusun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan özel eğitim gerektiren bireylerin kendi potansiyellerini kullanarak ülke kalkınmasına katkıda bulunabilmeleri ve onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri için özel eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Özel eğitim gerektiren bireyleri, diğerlerinden ayırıp katabileceğimiz başka insan grubu yoktur. Onlarla birlikte yaşama, aynı mekânları kullanmak ve ülke kalkınmasına hizmet etmek zorundayız. Bu nedenle özel eğitim sadece özel eğitim gerektiren bireylerin değil, tüm bireylerin yaşamını etkileyen bir hizmet alanıdır. Özel eğitim gerektiren bireyler de bütün insanlarla aynı duygu, düşünce ve motivasyona sahiptirler. Bilindiği üzere "Anayasanın 42 Maddesi, 1739 Sayılı Milli Eğitim Kanunu ve 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu dikkate alınarak 1983 yılında 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu yürürlüğe konmuştur. Ancak aradan geçen süre içerisinde; eğitim bilimlerinde sağlanan gelişmeler, özel eğitim gerektiren bireylere karşı kamuoyunun duyarlılığının artması, bu hizmetlerin çeşitlenmesi ve hedef kitlesinin genişletilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. 2916 sayılı Kanunda yapılacak değişikliklerin çokluğu dikkate alınarak söz konusu Kanun yerine ikame edilmek üzere bu Kanun Hükmünde Kararname hazırlanmıştır" ifadelerine yer verilmiştir. Bu genel gerekçeye dayanılarak, 573 Sayılı KHK hazırlanmış ve 1997 yılından bu güne kadar özel eğitim hizmetlerinin temel dayanağı olmuştur."

¹⁵Gönül Akçamete ve Sema Kaner, "Cumhuriyetin 75 Yılında Çocuğa Yönelik Özel Eğitim Çalışmaları". 2 Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Cumhuriyet ve Çocuk, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No: 2, (395-405). Ankara, 1999; Tevhide Kargın, "Cumhuriyetin 80 Yılında Özel Eğitim". Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 160 Güz. 2003, <<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/kutlu.htm>> (2007, 12 Ocak) sayfasından erişilmiştir.

kümlerden oluşmaktadır. Buna göre KHK'nin amacı; özel eğitim gerektiren bireylerin, Türk Milli Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda, genel ve mesleki eğitim görme haklarını kullanabilmelerini sağlamaya yönelik esasları düzenlemektir.¹⁶ Bu KHK, özel eğitim gerektiren bireyler ile onlara doğrudan veya dolaylı olarak sunulacak eğitim hizmetlerini; bu hizmetleri sağlayacak okul, kurum ve programları kapsar.¹⁷ KHK'nin üçüncü maddesinde "Özel eğitim gerektiren birey", "Özel eğitim", "Kaynaştırma", "Tanılama" ve "Bakanlık" ifadelerinin tanımı yapılmıştır. KHK'nin dördüncü maddesinde ise özel eğitimin temel ilkeleri sıralanmıştır. Bu ilkeler özel eğitim uygulamalarındaki tecrübeler, güncel bilimsel gelişmeler ve iyi uygulama örnekleri bulunan ülkeler dikkate alınarak oluşturulmuştur. KHK'nin özellikle ABD'de çıkan PL 94/142 sayılı yasadan etkilenildiği görülmektedir. Ancak bu ilkelerde belirtilen çerçevenin ve beklentilerin Türkiye'deki özel eğitim hizmetlerinde tam anlamıyla karşılandığını söylemek zordur.

573 Sayılı KHK'nin -İkinci Kısım- iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Eğitim Öğretim başlıklı yedi maddeden oluşan (5-11. maddeler) birinci bölümde, tanılama, yerleştirme, erken çocukluk ve okul öncesi eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve yaygın eğitim konularından oluşmaktadır. Beş maddeden oluşan Eğitim Ortamları başlıklı (12-16. maddeler) ikinci bölümde ise kaynaştırma, özel eğitim okullarında eğitim, özel eğitim desteği, eğitim programları ve değerlendirme ile ilgili hükümler bulunmaktadır. 573 Sayılı KHK'nin, Kurumlar ve Görevler başlıklı -Üçüncü Kısım- da üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Burada Koordinasyon başlıklı birinci bölümde Özel eğitim, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri ile ilgili bir birimin her ilde kurulması hakkında bir hüküm bulunmaktadır (Madde 17). Üç maddeden oluşan (18-20. maddeler) ikinci bölümde ise özel eğitim okul ve kurumlarının amaçları, açılma şartları ve eğitim basamakları ile ilgili hükümler yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise Rehberlik ve Araştırma

Merkezleri ve okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri servisinin, özel eğitime destek sağlayan kurumlar olarak görev tanımları yapılmıştır. Dördüncü ve son kısımda ise sekiz maddede (23-30. maddeler) çeşitli hükümler yer almaktadır. Buna göre özel eğitim okul ve kurumlarının Bakanlıkça açılabilmesi, gerçek veya tüzel kişilerin ilgili kanunla özel okullar da açabileceği hükme bağlanmıştır (23. madde). Resmi eğitim kurumlarının kendi çevrelerindeki özel eğitim gerektiren bireylere özel eğitim hizmetleri sağlamakla yükümlü oldukları ve gereken tedbirleri almaları gerektiği belirtilmiştir (24. madde). Diğer maddelerde ise özel eğitim kurumlarına ihtiyaç duyulan personelin atanmasında öncelik sağlanacağı (25. madde), özel eğitim kurumlarının teftiş ve denetiminin özel eğitim/rehberlik ve psikolojik danışma alanlarında yetişmiş müfettişlerle sağlanacağı, ayrıca özel eğitim gerektiren bireylerin resmi okullardaki her türlü araç-gereç ihtiyacının Bakanlıkça karşılanacağına dair ifadeler bulunmaktadır (26. madde). KHK'nin son üç maddesi ise 2916 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırması ve KHK'nin uygulanması ile ilgili hususlar için KHK'nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde yönetmeliklerin Bakanlıkça çıkartılacağına ilişkin hükümler bulunmaktadır. KHK, içerdiği ilkeler ve kapsamı ile özel eğitim hizmetleri için önemli bir dayanak olmuştur. Ancak 30 maddeden oluşan bu kısa KHK'nin uygulanması ile ilgili hususların açıkça yer aldığı düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Fakat özel eğitimle ilgili yönetmelik KHK'den üç yıl sonra çıkarılabilmıştır.

01.07.2005 tarihli 5378 sayılı *Engelliler¹⁸ ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* engelli bireyler için oldukça önemlidir. Bu Kanun engelli bireyler ile ilgili birçok düzenlemeyi içeren doğrudan engelliler için çıkarılmış ilk yasadır. Engelliler Kanunun amacı engelliliğin önlenmesi, engellilerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yap-

¹⁶ 573 Sayılı KHK, Madde 1

¹⁷ 573 Sayılı KHK, Madde 2

¹⁸ Kanun yürürlüğe girdiğinde kısaca Özürlüler Kanunu olarak adlandırılmıştır.

maktır. Kanunun birinci kısmında amaç, kapsam, tanımlar ve genel esaslara değinilmiştir. Kanunun ikinci kısmında ise **Sınıflandırma, Bakım, Rehabilitasyon, İstihdam, Eğitim, İş ve Meslek Analizi** konularında engelli bireylerin haklarından bahsedilmiştir. İkinci kısımda iş ve meslek analizi başlığı altındaki 12. maddede **"Engel türlerini dikkate alan iş ve meslek analizleri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı¹⁹ koordinatörlüğünde Millî Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılır. Bu analizlerin ışığında, engellilerin durumlarına uygun meslekî rehabilitasyon ve eğitim programları, anılan kurumlarca geliştirilir."** denilmiştir. 5378 sayılı Kanunun üçüncü kısmında ise bazı kanun ve kanun hükmündeki kararnamelerdeki değıştirilen ve yürürlükten kaldırılan maddeler bulunmaktadır. Bu değışiklikler, memurluk, vergi, sosyal güvenlik, noter işleri, sağlık gibi hizmetlerde özel gereksinimli bireylerin şartlarını ve haklarını iyileştirmeye yönelik düzenlemelerdir.²⁰ Bu Kanunun ardından özel eğitim alanında da ciddi yenilik ve değışmeler yaşanmıştır.²¹

1.3.2. Ülkemizde Engellilerin Sahip Olduğu Bazı Haklar

Aile içerisinde engelli bir bireyin bulunması tüm aileyi ve yakın akrabaları doğrudan ilgilendirmektedir. Bu durum ailenin psikolojik ve sosyal özelliklerini etkilemekte ve böylece aile ekonomik, sosyal, kültürel, eğitsel ve sağlık alanlarında çeşitli güçlüklerle karşılaşabilmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de engelli bireylere ve ailelerine yönelik bazı haklar bulunmaktadır. Aşağıda bu haklardan bazıları özetlenmiştir;

- ─ Resmi-özel eğitim okullarında eğitim gören engelli öğrencilerin okula ulaşımı ücretsizdir.
- ─ Engelliler için açılmış okullarda ders araç gereçlerinin birçoğu ücretsiz olarak sunulmaktadır. Örneğin özel eğitim mesleki eğitim merkezlerine devam eden zihinsel engelli öğrenciler için ders kitapları devletçe basılmakta ve dağıtılmaktadır.

─ Yükseköğretim sınavlarında ve diğer kademelerdeki sınavlarda isteyen öğrencilere kolaylıklar sağlanmaktadır. (uygun ortam ve materyal, refakatçi, okuyucu, ilave süre vb.)

─ Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'nce engelli öğrencilere, öğrenim kredisi, katkı kredisi, yurt tahsis ve kredilerin geri ödemesinde (%40 oranında raporlulara) indirim yapılmaktadır.

─ Engelli Sağlık Kurulu Raporu'nda tıbbi oran (özür oranı) % 40 ve üzeri olması durumunda engelli bireyler ve aileleri birçok yasal haktan yararlanılabilmektedir. Bu rapor devlet hastanelerinden alınırken ücret ödenmemektedir.

─ % 40 ve üzerinde engelli kişiler, dış tedavileri için engellilik durumunu belgelendirmek suretiyle, tüm sağlık kurum ve kuruluşlarına veya serbest dış hekimliklerine doğrudan başvurabilmektedir. Örneğin bazı şehirlerde engellilere yönelik hizmet götüren dış klinikleri bulunmaktadır.

─ Tıbbi araç, gereç ve cihazlar bağlı bulunan Sosyal Güvenlik Kurumunca karşılanmaktadır. Karşılanamayan kısmı için aileler il ve ilçelerdeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına (Valilik veya Kaymakamlıklara) başvurabilmektedir. Sosyal güvencesi olmayan engelliler genel sağlık sigortasından yararlandırılmaktadır.

─ Ekonomik yoksunluk içinde bulunan bakıma muhtaç engellilere evlerinde veya kurumda bakım hizmeti verilmektedir. Bu kapsamda %50'nin üzerinde engel derecesi olup, raporunda ağır engelli ibaresi bulunması, her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle, kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık geliri bir aylık net asgarî ücret tutarının 2/3'ünden daha az ebeveynler evde bakım ücreti alabilmektedirler.

─ Yetkili hastaneden alınmış sağlık kurulu raporuna göre "engelli" (engel oranı %40-

¹⁹ Kanun ilk çıktığında bu kurumun adı Özürlüler İdaresi Başkanlığı'dır ve Başbakanlığa bağlıdır.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çitil, 2009

²¹ ÖZİ, Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayın no: 43, Ankara, 2006.

%69) ve "başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek derecede engelli" (engel oranı %70 ve üzeri) olan ve diğer şartları taşıyan engelliler engelli aylığı alabilmektedirler. Ayrıca % 40 ve üzerinde engelli olan ve diğer şartları taşıyan kimse- lere muhtaç aylığı da ödenmektedir.

─ Engelli kişilerin işçi olarak istihdamları Türkiye İş Kurumu tarafından yapılmakta olup 50 ve daha fazla işçi çalışan kamu sek- törü işyerleri %4, özel sektör işyerleri %3 oranında engelli işçi çalıştırmakla yüküm- lüdür. Engelli bireyler eğitim durumlarına göre kendilerine yapılan özel bir sınavla ya da kura yolu ile (toplam dolu kadro sayısı- nın %3'ü oranında) devlet memuru olabil- mektedirler.

─ Engelli çocuğu olan devlet memurları ge- rekli şartlara sahipse uygun yerlere tayini gerçekleştirilebilmektedir.

─ Engelli işçi ve memurların, ayrıca bakıma muhtaç engelli çocuğu olan kadın işçilerin isteğe bağlı erken emeklilik hakkı bulun- maktadır.

─ Belediyeler "engelli hizmet birimleri" va- sıtasıyla engeli bireylere yönelik eğitim, sağlık, spor, kültür gibi hizmetler suna- bilmektedir. Örneğin Ankara Büyükşehir Belediyesinin doktor ve hemşireleri tara- fından, kayıtlı engellilerin evlerinde genel sağlık kontrolleri yapılmakta, evleri ile ilgili ihtiyaçlarında (temizlik, fatura ödeme vb.) destek olunmaktadır.

─ Bazı belediye meclislerinde alınan karar- lar doğrultusunda engelli bireyler için toplu taşıma araçlarında (ücretsiz veya indirimli) ve su faturalarında indirim sağlanabilmek- tedir. Örneğin Ankara Büyükşehir Beledi- yesince engel derecesi %40-59 arasında olanlara İNDİRİMLİ, % 60-100 arasında olanlara SERBEST toplu taşıma kartı veril- mektedir.

─ Türk Hava Yollarında, % 40 ve üzeri oran- da engelli olan yolculara, uygulanabilir üç-

retler üzerinden tüm iç ve dış hatlarda % 25 indirim uygulanabilmektedir.

─ Devlet Demiryolları ana hat yolcu trenleri ile seyahat halinde engelliler % 20 indirim- den yararlanabilir²².

─ Şehirlerarası otobüslerde seyahat edil- mesi halinde bazı firmalar % 30 indirim uy- gulayabilmektedir.

─ Türkiye Denizcilik İşletmelerine ait kruva- ziye seferler ve iç hatlarda indirim uyula- nabilmektedir.

─ Bazı GSM operatörleri engelli bireyler için uygun fiyatlı tarifeler sunabilmektedir.

─ Engelliler; milli parklardan, devlet tiyat- rolarından, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı ören yerleri ve müzelerden ücretsiz yararlandırılmaktadır.

─ Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı tüm tesislerde, spor federasyonlarınca ya da il müdürlüklerince düzenlenen spor faaliyet- lerine girişte ücret alınmamakta ya da indi- rimli tarife uygulanmaktadır.

─ Kamu kuruluşları sorumlu oldukları alan- ları ve ruhsat verdikleri konut amaçlı apart- man ve umumi binaların engellilerin kulla- nımına uygunluğunu gözetmek zorundadır. Engelliler yasası gereği, özel ve kamu ku- rumlarının yapılarını engellilere uygun hale getirmesi için 7 yıl süre konmuştur. Ancak gerekli düzenlemeler gerçekleştirilemedi- ğinde maalesef bu süre uzatılmıştır.

─ Belli şartlar altında gelir vergisi indirimin- den faydalanabilmektedirler.

─ Engelli bireylerin yurt dışından ithal ede- cekleri özel tertibatlı olan araçlar gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Katma De- ğer Vergisi Kanuna göre engellilerin eğitim- leri, meslekleri, günlük yaşamları için özel olarak üretilmiş her türlü araç-gereç ve özel bilgisayar programları." istisnalar arasında sayılmıştır.

²² Daha önce yapılmış olan değişiklikle hayata geçirilmiş olan TCDD tarafından engellilere ücretsiz bilet hizmeti 28 Mayıs 2020 itibari ile durdurulmuştur.

─ Emlak Vergisi Kanunu ile engelli bireylerin, Türkiye sınırları içinde brüt 200 m²'yi geçmeyen tek meskeni olması (intifa hakkına sahip olunması hali dâhil) halinde, bu meskene ait vergi oranlarını sıfıra kadar indirilebilmektedir.

─ H sınıfı sürücü belgesine sahip olan ve özel tertibatlı araç kullanabileceği sağlık kurulu raporu ile belgelenen engelli bireylerin yurtiçinden alacakları araçlar için ÖTV muafiyeti uygulanmaktadır. Aynı muafiyet özel tertibat şartı olmaksızın %90 ve üzeri engel derecesine sahip olup araç kullanamayacak durumda olan engellilerin yakınları ya da istihdam edilen şoför tarafından kullanılmak üzere alınacak araçlar için de uygulanmaktadır.

─ Engelli bireyler Trafik akışını engellemek koşuluyla park etmeye elverişli alanlara araç park edebilirler.

─ Engelli kişi adına tescil edilen taşıtlar Motorlu Taşıtlar Vergisinden de muaftır.

2. TESPİT VE ÖNERİLER

2.1. Engellilerin Karşılaştıkları En Önemli Problemler

Türkiye’de engellilerin temel sorunlarını ayrımcılık, istihdam, eğitim ve çevresel sorunlar gibi başlıklar altında gruplamak mümkündür.

Engellilerin istihdam ilgili sorunları; meslek seçme ve bu konuda yetiştirilme konusundaki engeller, farklı istihdam politikalarının olmayıp yalnızca kota usulü ve bu kotaya uymayanlara ceza yöntemiyle yaklaşılması, çalışan engellilerin işe alımlarında rasyonel olmayan kriterler, yeterliliğine bakılmaksızın engellilerin düşük profilli işlere layık görülmesi, çalışan engellilerin iş yerinde ayrımcılığa maruz kalmaları, olumsuz işveren ve meslektaş tutumları vb. şeklinde sıralanabilir.

Genel anlamda engelli dostu sosyal politikalar, özel anlamda engelli dostu aktif istihdam politikaları sayesinde çoğu zaman muhatapları açısından zorunlu olan kanunî düzenlemelere bağlı olarak engellilerin bir kısmı sosyal hayata/çalışma dünyasına kazandırılabilir. Ancak **Engelli Dostu İnsan Kaynakları Yönetimi** (İKY) alanında gerek akademik, gerekse uygulama boyutuyla, dikkat çekici çalışmalar yapılmadığı için, birçok işletme, engelli personel çalıştırmasına karşılık, engelli personelin iş tatmini, işyerine uyumu, verimliliği ve meslekî kariyeri gibi konulara yönelik herhangi bir plan ve strateji geliştirememiştir. Engelli Dostu İKY politikaları geliştirmeyen işletmelerin çalıştırdıkları engelli işgücünden yeterince yararlanmaları da mümkün değildir. Böyle bir tablo, hem engelli personel, hem de işletme açısından zaman ve kaynak israfıdır.²³

Çevresel sorunlar ise; fiziksel ve sosyal şartların yetersizliği engele dönüştürmesi, günlük yaşamalarını kolaylaştıracak araç-gereç ve cihazların temininde karşılaşılan güçlükler, toplumun engelli

acıdır anlayışı vb. şeklinde sıralanabilir.

Engellilerin eğitimle ilgili sorunları; yine mesleki ve özel eğitim olanaklarından yeterince yararlanamama, akranlarınca veya öğretmenlerince yeterince kabul görmeme, sosyalleşme imkânlarının az olması, uygun eğitim ortamlarına, programlarına, yardımcı teknolojilere, materyallere ve nitelikli öğretmenlere sahip olamama, tanılama ve yerleştirme süreçlerindeki sınırlılıklar vb. şeklinde sıralanabilir.

Engelliler din hizmetlerine erişim konusunda da ciddi problemlerle karşılaşmaktadırlar. İbadet yapılan yerlere ulaşım sorunundan camilerdeki abdesthane, tuvalet, giriş kısımları ve camilerin iç dizaynlarına kadar engelliler bu mekanlara ulaşmada ve ibadetlerini yardım almadan gerçekleştirmede zorluk yaşamaktadırlar. Ayrıca dini hizmetlerin sağlanmasında basılı, görsel ve işitsel medyada engellilere yönelik materyaller

yetersiz kalmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2012 yılı Camiler Haftası teması “Engelsiz Camii, Engelsiz İbadet” olarak belirlenmiş, erişilebilir ve ulaşılabilir camii hedefiyle engellilerin ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın verilerine göre 2019 yılında Türkiye genelinde 89.259 camii bulunmaktadır ve bu camilerin 19.923 tanesi engelsiz camii statüsündedir²⁴. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş’ın ifadeleriyle Türkiye genelinde toplamda 2.5 engelliye Kuran Kursu hizmeti verilmektedir²⁵. Yapılan önemli çalışmalar olsa da engellilerin din hizmetlerine erişimi konusunda; engellilere yönelik fiziksel düzenlemelerin, Kuran Kursu hizmetlerinin ve yazılı, işitsel ve görsel materyallerin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Burada kısaca sıralanan sorunları fazlasıyla arttırmak mümkündür. Tüm sorunların temelinde ise engellilerin toplum tarafından algılanış biçimleri yatmaktadır. Aslında her iki tarafta da algı konusunda olumsuz yargılar olduğu söylene-

²³ Seyyar, Ali ve Aydemir, Erkan; Engelli Dostu İnsan Kaynakları Yönetimi; Sakarya Yayıncılık; Sakarya; 2016

²⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/engelsiz-cami-sayisi-20-bine-yaklasti/1598637>

²⁵ <https://www.diyanet.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Detay/26102/2-bin-500-engelli-kardesimize-egitim-veriyoruz>

bilir. Prof. Dr. Esra Burcu'nun bir araştırmasına göre katılımcı engellilerin yarıya yakını arkadaşlık kuramama gerekçesi olarak beğenilmeyeceklerini düşündüklerini öne sürmüşler, diğer kısmı da dışlanma ve kabul edilmemeyi belirtmişlerdir.

Ailesi, yakın akrabaları ve komşuları ile başlayan toplumla tanışma süreci engelli çocuklar için sokak ve okulla devam etmektedir. Yetişkinliğe kadar geçen tüm bu süreçte engelli çocuk ve ergenlere; başta eğitim olmak üzere, bağımsız yaşayabilmeleri için gereken her türlü hizmetin sağlanması gerekir. Ancak bu sağlanırken, "siz engellisiniz, size yardım edelim" gibi bir yaklaşım da onları yok eden ya da görmezden gelen toplumların yaklaşımından farklı değildir. Örneğin bazı belediyeler engellilere iyilik ettiklerini düşünerek engellilerin birçok ihtiyacını onların yerine yapacak kişiler görevlendirmekte, engellileri evlerinden çıkamayan bireyler haline getirmektedirler.

Mesele şartları eşitlemek, onlara sosyal bir yaşam için fırsatlar sunabilmektir. Bunu sağlayamayan toplumlarda engelliler üretici ve mutlu bireyler olamamakta ancak topluma yük olmaktadır. Böyle bir durumu ne engelliler ister, ne de bu yükü toplum kaldırabilir.

Günümüz Türk toplumunda engellilere korumacı bir anlayışla yaklaşılmasından vazgeçilerek onlara fırsat eşitliği sunmak gerekmektedir. Toplumun engelli algısının ve olumsuz tutumlarının istenen yönde değişmesi için topyekün bir seferberliğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Bazı araştırmalara göre çocuklarda farklı olana karşı olumsuz tutumların 5 yaşından sonra ana babalarının tutumlarını öykünerek geliştiğini göstermektedir. Engelli ve farklı kişilerle yaşantı sağlanmadığında doğal olarak olumsuz tutumlar gelişmektedir. Bu nedenle toplumun fertlerinin engellilerle paylaşımda ve etkileşimde bulunacağı ortamlar, fırsatlar oluşturulmalı, toplum engelliler hakkında doğru bilgilendirilmelidir. Engel yerine yeterliliğe, farklılıklar yerine benzerliklere odaklanan, engelli olan ve olmayan tüm vatandaşların eşit haklara sahip olduğu bir bakış açısının hâkim kılınmasında fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda kitle iletişim araçlarının da etkin kullanılması yararlı olacaktır.

Engellilerin kendilerine özgü hakları ve temel vatandaşlık haklarının olduğunu toplumun tüm kesimlerince bilinmesini de sağlamak gerekmektedir. Ayrıca engelli vatandaşlara ve ailelerine verilen hakların bu taraflarca bilinmesi ve talep edilmesi gerekmektedir. Haklarını bilen ve bunu talep eden vatandaşlar oldukça, devletin sunduğu imkânların da artması muhtemeldir. Tüm bunlara rağmen toplumda güzel örneklerin olduğunu da unutmamak gerekir. Ancak toplum engelli gerçeğini kabul etmiş gibi görünse de engellilerin toplumun eşit ve bağımsız bir parçası olduğunu söylemek mümkün değildir.

Ulaşım, iletişim, eğitim, istihdam gibi birçok konuda engellileri geri plana iten bir toplum yapısında engelli bireylerin eşit ve bağımsız fertler olarak yaşayabildiğini söylemek de halen kolay görünmemektedir. Hükümet programları, kalkınma planları, milli eğitim ve özürölüler şuraları vb. alanlarda alınan kararlar planlı bir şekilde ve ivedilikle uygulanmalıdır. Tüm toplumsal kurumlar engellilik gerçeği ile yüzleşmeli, bunun için sağlık, eğitim, ulaştırma, ekonomi gibi konularda etkin olan bakanlıklar, yerel yönetimler ve STK'ların faaliyetleri arttırılmalıdır.

Türkiye'de sosyal bakım hizmetlerine dönük sosyal güvenlik sistemi, henüz oluşturulmuş ve tamamlanmış bir yapıya kavuşmuş değildir. Muhtaçları sosyal korumayı amaçlayan mevcut kanunî düzenlemelerin işleyişi, bakıma muhtaç engellileri kapsamına alması bakımından yetersizdir. Evde ve kurumda bakıma muhtaç engellilere dönük altyapı, organizasyon, devletçe destekleme ve denetleme hizmetleri de henüz belirli bir aşamaya gelmiş durumda değildir.

Bundan dolayı bakıma muhtaç engellilere dönük evde ve kurumda sosyal bakım hizmetleri sunabilecek kamuya ve özel sektöre ait bakım kuruluşlarının sayısı çok azdır. Diğer taraftan huzurevlerinin engelli yaşlılara bakım hizmeti verecek ünitelerin sayısı da yetersizdir. Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi açısından bakıma muhtaçlık sorununu henüz bir sosyal risk olarak algılanmadığı için, bakıma muhtaç engellilerin hepsi sosyal bakım güvence sistemine dâhil edilememiş, sadece yoksul konumunda olan bakıma muhtaç engellilere bakım ödeneği verilmektedir.

Mevcut sosyal bakım sisteminde bakım çeşitleri olarak, evde ve kurum bakımı modelleri sunulmaktadır. Ancak öncelikle kişinin sosyal ve fiziksel çevresinden ayrılmaksızın yani evinde bakım hizmetinin sunulması esas alınmasına karşılık yeterli profesyonel bakım elemanları yetiştirilmediği için, evde sosyal/tıbbî bakım hizmetleri son derece yetersizdir. Evde bakılan bakıma muhtaç engelliler, çoğu zaman bu konuda eğitim almamış amatör bakıcı aile fertleri tarafından bakılmaktadır. Kaldı ki yoksul bakıma muhtaç engelli bir yakını olan ailelere verilen bakım ödeneği de bakım hizmetlerinden çok ev ihtiyaçları için sarf edilmektedir. Bakıma muhtaç engellilerin bakım kalitesinin temin edilip edilmediği de devlet kurumlarınca yeterince denetlenmemektedir.

Bakıma muhtaç engellilerden sadece kimsesiz ve sosyo-ekonomik yönden en zayıf kesime mensup olan bakıma muhtaç engellilerin sosyal bakım güvence sistemine alınmış olması, bakıma muhtaçlık ile yoksulluk riskinin birlikte ele alındığının bir göstergesidir. Halbuki sosyal bakım güvence sistemi içinde yer alan bakım ödeneğinin bakıma muhtaçlıktan kaynaklanan bakım külfeti gibi ekstra hizmet ve giderleri karşılama maksadıyla verilen ve yoksulluktan bağımsız olarak uygulanması gereken bir sosyal haktır.

2.2. Engellilere Yönelik Politika Önerileri

Ulaşım, iletişim, eğitim, istihdam gibi birçok konuda engellileri geri plana iten bir toplum yapısında engelli bireylerin eşit ve bağımsız fertler olarak yaşayabildiğini söylemek kolay değildir. Hükümet programları, kalkınma planları, milli eğitim ve özörlüler şuraları vb. alanlarda alınan kararlar planlı bir şekilde ve ivedilikle uygulanmalıdır. Tüm toplumsal kurumlar engellilik gerçeği ile yüzleşmeli, bunun için sağlık, eğitim, ulaştırma, ekonomi gibi konularda etkin olan bakanlıklar, yerel yönetimler ve STK'ların faaliyetleri artırılmalıdır. Bunların yanı sıra ayrımcılık, istihdam, eğitim ve çevresel sorunlara ilişkin öneriler aşağıda maddeler halinde sunulmuştur.

2.2.1. Ayrımcılık Yapmama İlkesi Doğrultusunda Öneriler

─ Engelliliğin nedenleri konusunda kamuoyu bilgilendirilmeli, engelli çocukların erken tanılanması, tedavi ve eğitim hizmetlerine erken ulaşması için Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ortaklığında bir eylem planı hazırlanmalıdır.

─ Aynı eylem planında engellilere yönelik farkındalığı artırıcı müdahaleler ve ayrımcılığı önleyici tedbirler alınmalı, böylece yasalar karşısında eşit olarak tanınma, adalete erişim, özel yaşama, aileye saygı, siyasal, kamusal ve kültürel yaşama katılım desteklenmelidir.

─ Engelli vatandaşlarla ilgili ayrıntılı istatistikler tutulmalı ve gelişmeler takip edilmelidir.

─ Evlenmek isteyen yetişkin engellilerin yuva kurmalarına yönelik engelli dostu aile/evlendirme politikaları geliştirilmeli, evlilik öncesi ve sonrası için maddî desteğin yanında psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri verilmeli ve bu bağlamda STK'lar tarafından hazırlanan sosyal projelere destek verilmelidir.

─ Topluma tam katılım noktasında engelli dostu spor ve turizm imkânları geliştirilmelidir.

2.2.2. Eğitime Yönelik Öneriler

─ Engelli bireylere yönelik eğitim hizmetleri güçlendirilmelidir.

─ Engelli öğrencilerin tüm ders materyalleri devlet tarafından karşılanmalı, büyüteç, Braille daktilo, baston, engellilere yönelik yazılımlar vb. yardımcı teknoloji ve materyaller devlet tarafından sağlanmalıdır.

─ 0-3 yaş aralığında engelli çocuğu bulunan ebeveynlere çocuklarını desteklemek için eğitim verilmelidir.

─ Ülkemizde 3-6 yaş aralığında resmi olarak tanılanmış özel eğitime gereksinim duyan çocukların okul öncesi eğitimi zorunludur. Ancak bu çocuklar kamu ve özel anaokullarında yer bulamamaktadırlar. MEB bu sorunu çözmek için özel eğitim anaokulları açmaktadır. Bu uygulamadan vaz geçilmeli, engelli çocuklar normal gelişim gösteren akranlarıyla aynı ortamda eğitim görmelidirler.

─ Türkiye imzaladığı uluslararası belgelerde bü-

tünleştirme uygulamasına geçeceğini taahhüt etmiştir. Ağır ya da çoklu yetersizliği olan engelli öğrenciler için birkaç okul dışında hafif ve orta düzeyde yetersizliğe sahip öğrencilere yönelik açılan okulların tamamı kapatılmalı, tüm bu çocuklar normal gelişim gösteren akranlarıyla aynı ortamda öğrenim görmelidirler.

■ Her okulda bir özel eğitim koordinatörü görevlendirilmelidir. Bu koordinatör özel eğitime gereksinimli öğrencileri belirlemeli ve mümkün olduğunca okulda desteklemelidir. Gerektiğinde engelli öğrenci için destek eğitim ve/veya yardımcı öğretmen (gölge öğretmen) okullar tarafından sunulmalıdır. Bu hizmetlerin ödeneği MEB tarafından sağlanmalıdır.

■ Engelli öğrencilerin ilgi, yetenek ve yeterlilikleri doğrultusunda kademeler arası geçişleri planlanmalıdır. Ortaokulu bitiren engelli öğrencilerin uygun olanlarının mesleki ve teknik eğitime geçişi ve okullarda desteklenmeleri sağlanmalıdır.

■ Yükseköğretime devam eden tüm engelli öğrencilere gelir durumlarına bakılmaksızın bir asgari ücret düzeyinde karşılıksız burs verilmelidir.

■ Engelli çocuğa sahip ailelere çocuklarının eğitimi destekleyecek aile eğitimlerinin yanı sıra aile danışmanlığı ve gerekirse psikolojik danışmanlık hizmetleri ücretsiz şekilde sunulmalıdır.

■ Engelli Dostu Bilgi ve Eğitim Sistemi Oluşturulmalıdır: İşletmelerin, engelli çalışanların hakları konusunda bilgi sahibi olmaları ve bilinçli bir hâle gelmeleri için, çeşitli eğitim programları tertiplenmelidir. Engelli olan veya olmayan işgörenlerin ortak ve özel hakları konusunda bütün personele emeklilik, gelir vergisi, ücret gibi İş Kanunu ve diğer mevzuat ile ilgili konular hakkında eğitim verilmelidir.

2.2.3. İstihdama Yönelik Öneriler

■ İşgücü niteliği taşıyan engelli bireylere yönelik mesleki rehabilitasyon faaliyetleri güçlendirilmeli ve bununla ilgili olarak İş-Kur çatısı altında özel meslek eğitim kurumları oluşturulmalıdır.

■ 50 ve üzeri işçi çalıştıran iş yerlerinde engelli bireylerin çalıştırılması teşvik edilmelidir. Yasaya göre çalıştırmayan kurumlara ceza verilmektedir. Çalıştıran kurumlara da vergi indirimi, sigorta desteği vb. teşvik verilmelidir.

■ Kamudaki kota arttırılmalı ve tamamına atama yapılmalıdır.

■ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından her il ve ilçeye korumalı işyerleri açılmalıdır. Buralarda özellikle emek piyasasında istihdam edilebilirliği zor olan orta ve ağır düzeyde yetersizliğe sahip engelli bireyler istihdam edilmelidir.

■ Engelli işgücüne, talep üzerine **"ev ortamında çalışma"** gibi alternatif istihdam imkânları sağlanmalıdır.²⁶

■ Engelli işgücüne uygun iş imkânları sunulmalıdır. Çalışma hayatı içerisinde engelli işgücünün etkin bir şekilde yer alabilmeleri için, engel derecelerine uygun işkollarında görev almaları gerekmektedir. Engelli çalışanın yapabileceği işlerin, onların kapasite ve becerileri doğrultusunda bölümlere ayrılması gereklidir.

■ İş ortamının uygunluğunun sağlanabilmesi için, engelli kişilerin engel türlerine ve derecelerine uygun işler araştırılmalı, iş analizleri/tanımları yapılmalı ve o yönde işletme içinde eğitim imkânları sunulmalıdır. Bu sayede işe uygun, işgücü yetiştirilmiş olacaktır. Bu sayede belirli işlerin sadece engelli kişiler tarafından gerçekleştirilmesi sağlanabilecektir.

2.2.4. İstihdam Sonrası Engelli Dostu İKY'nin Oluşturulmasına Yönelik Öneriler

Engelli işgücünün emek piyasasında verimli olabilmesi için, Engelli Dostu İKY politikaları, prosedürleri ve fonksiyonları oluşturulmalıdır. Çünkü nasıl ki çalışanlar, bir işletmenin en önemli kaynağı/değeri olarak görülüyorsa çalışma haya-

²⁶ Bu öneri, evin dışında bir işyerine ulaşım konusunda zorlanan ve(ya) zamanının önemli bir kısmını trafikte geçirmek zorunda olan özellikle ağır engelli işgücü için çok faydalı bir istihdam yöntemidir. İlk örnekleri çok eski tarihlerde görülmele birlikte, özellikle pandemi döneminde yoğun olarak kullanılan esnek çalışma, uzaktan çalışma, evden çalışma, online iş ve toplantı gibi deneyimler söz konusu alternatif yöntem açısından yeni ve önemli bir tecrübe ortaya çıkarmıştır. Bkz. Seyyar, Ali; Dünyada ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar; Rağbet yayınları; İstanbul; 2015, s. 72

tının insanileştirilmesi, insan onuruna yaraşır iş (decentwork) ve kurumsal sosyal sorumluluk ilkeleri açısından engelli işgücü de her bir işletmenin vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu bağlamdaki önerilerimiz şunlardır:

─ Engelli Dostu İş Sağlığı ve Güvenliği Tesis Edilmelidir: Engelli işçi çalıştıran işletmelerde işveren, işyeri hekimi, personel ve özellikle sendika temsilcilerinin iş güvenliği konusunda seminer ve broşürlerle bilinçlendirilmeli; bu yolla iş kazalarına sebebiyet verebilecek yanlış tutum ve davranışlar ortadan kaldırılmalıdır.

─ Engelli Dostu Ergonomik Ortamlar Oluşturulmalıdır: Engelli işgücünün fiziksel şartları ile çalıştığı ortam arasında ergonomik bir yapının oluşturulması gerekmektedir.

─ Engelli Dostu Teknolojilerden Yararlanılmalıdır: Bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte engelli çalışana yönelik imkânlar da artmaktadır. Engelli işgücünün işini kolaylaştırıcı makine ve ekipmanların kullanımının teşviki ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi için projeler geliştirilmeli ve bunların uygulanabilir hale getirilmesi gerekmektedir.

─ Meslekî kariyer gibi işletme içi fırsat eşitliğinin işyerlerinde herkes için âdil bir biçimde yeterince sağlanmasını sağlayan engelli dostu İKY kapsamında farklı engelli gruplara yönelik özel performans sistemleri oluşturulmalıdır.

─ İşlerin kapsam ve münasebetlerini belirlemeye yönelik faaliyet süreci olarak iş dizaynı, vazifeyi ifa eden engelli personele uygun bir şekilde yapılandırılmalıdır. İşyerinde engelli dostu iş dizaynının hayata geçirebilmesine yönelik birçok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler, engelli dostu yaklaşımlarla engelli işgücünün de istifade edebileceği bir anlayışla uygulanmalıdır. Bu yöntemler, şunlardır: Engelli Dostu İş Rotasyonu; Engelli İşgücü İçin Uygun İş Genişletme; Engelli İşgücü İçin Uygun İş Zenginleştirme; Engelli Personelin Dâhil Olduğu Özerk Çalışma Grupları; Engelli Dostu Alternatif (Esnek) Çalışma Programları ve Engelli Dostu İş Paylaşımı (İş Bölüşümü).

2.2.5. Sağlık ve Sosyal Yardımlara Yönelik Öneriler

─ Engelli çocuğa sahip ailelere engel düzeyine göre aile yardımı sağlanmalıdır. Çocuğun engel

derecesine göre hafif düzeyde yetersizliği olanlara 1000 TL, Orta düzeyde yetersizliği olanlara 2000 TL, ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların ailelerine 3000 TL olacak şekilde engelli yardımı yapılmalıdır.

─ Engellilerin ve yaşlıların muhtaçlığının belirlenmesinde hanenin geliri yerine kişinin kendi gelir durumuna göre muhtaçlık aylığı bağlanması için gerekli düzenleme yapılmalıdır.

─ Engellilerin günlük hayatını kolaylaştıran araç-gereç ve ortez-protez temininde destek sağlanmalıdır.

─ Engelliler arasında intihar oranı, genel intihar oranına göre hayli yüksek olduğu için, özellikle psiko-sosyal sorunları olan engelli ve engelli ailelere dönük manevî destek hizmetleri sunulmalıdır. Sosyal hizmet kurumlarında ve evde, sosyal ve manevî bakım hizmetleri sunulmalıdır. Diyanet tarafından bazı hastanelerde başarılı bir şekilde uyguladığı manevi destek hizmetleri, engelli hizmetleri alanında da uygulanmalıdır. Bunun için engelli psikolojisine vâkıf olan manevî destek elemanları yetiştirilmelidir.

2.2.6. Çevresel Koşullar, Erişebilirlik Bağlamında Öneriler

─ Engelli bireylerin bağımsız bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri toplumsal yaşama tam ve eşit katılımının sağlanması amacıyla fiziki ve sosyal çevre uygun hale getirilmeli, binalardan hizmetlere, bilişim ve iletişim teknolojilerine kadar, engellilerin her alanda erişim olanaklarına kavuşmasına sağlanmalıdır.

─ Başta sağlık ve eğitim kuruluşları olmak üzere tüm kamu kuruluşları ve açık kamu alanları engelliler için ulaşılabilir olmalıdır.

─ Engellilere yönelik yapılması gereken fiziki düzenlemeleri yapmayan ya da erteleyen kurum ve kuruluşlara yaptırım, engelli dostu düzenlemeler yapan kurum ve kuruluşlara ödüllendirilmeler getirilmelidir.

─ Büyükşehir belediyeleri ile ilgili mevzuatta değişiklik yapılarak engelliler için gündüz ve yatılı misafir evleri açılması zorunlu hale getirilmelidir. Buralar hastane, düğün, cenaze vb. işi olan ailelerin işlerini bitirene kadar çocuklarını emanet

edebilecekleri merkezler olmalıdır. Merkezlerde alan uzmanları, psikologlar ve sağlık çalışanları görevlendirilmelidir. Gündüz ve kısa süreli misafirliklerde öğrencilere sosyal ve eğitsel etkinliklerle destek olunmalıdır. Yatılı misafirliklerde ise çocuğa hem etkinlik hem de bakım ve barınma hizmeti sunulmalıdır.

─ Uzaktan eğitimin çok önem kazandığı bu dönemde özel eğitime gereksinim duyan engelli öğrencilerin eğitimini desteklemek adına alacakları teknolojik cihazlardan ÖTV vb. vergilerin alınmamalı, evde internet kullanımlarının ücretsiz olması sağlanmalıdır.

2.2.7. Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Öneriler

─ Bakıma muhtaçlık, müstakil bir sosyal risk olarak kabul görmelidir: Bakıma muhtaçlık olgusunun kendi başına bir sosyal risk türü olmasından yola çıkarak, yoksulluk (gelir durumu) gibi ayrı sosyal şartlar aranmaksızın bakıma muhtaç duruma gelmiş bütün kişileri sosyal güvenlik sistemine alacak tamamlayıcı bir bakım güvence sisteminin oluşturulması gerekmektedir.

─ Bakıma muhtaçlık, engellilerle sınırlı tutulmamalıdır. Engellilik ile özellikle ileri yaşlılık ve ağır kronik hastalıklar arasında fonksiyonel bozukluklar ve beden hareketliliğindeki engellemeler gibi birçok benzerlik bulunduğundan dolayı bakıma muhtaç yaşlılar ve hastalar dâhil bakım ihtiyacı duyan bütün engelliler, sosyal bakım güvence kapsamına alınmalıdır.

─ Bakıma muhtaç her engelli bireyin, sosyal bakım hizmetlerinden yararlanabileceği sosyal sigortalar sistemi içinde Sosyal Bakım Sigortası ihdas edilmelidir.

─ Sosyal bakım güvence sisteminde gündüzlü kurumsal bakım hizmetleri yer almalıdır.

─ Bakıcı aile ferdi sosyal güvenlik kapsamına alınmalıdır: Evde aile içinde bakımı üstlenen ve bakım ödeneği alan kişi, bir bakım elemanı olarak kabul edilmelidir. Ancak bunun için ön şart olarak gerekli bakım eğitimi almalıdır. Bakım hizmetleri devam ettiği sürece SGK tarafından sosyal sigortalı sayılmalı ve aylık sosyal sigorta primi engelli fonu tarafınca ödenmelidir. Bununla ilgili denetim, organizasyon ve rehberlik hiz-

metleri ilgili kurumlarca yürütülmelidir.

─ Bakım ödeneğinin miktarı bakıma muhtaçlık derecesine göre belirlenmelidir.

─ Evde bakım hizmetlerine haricî profesyonel destek sağlanmalı, bunun için demografik değişime ve gelecekte tahmini bakıma muhtaç kişi sayısına göre profesyonel bakıcı elemanlar yetiştirilmeli ve istihdam edilmelidir.